

поведінка дітей характеризувалася переважанням ігор, спрямованих на побудову стосунків із психологом, при очевидному збільшенні кількості вербальних взаємодій. За характером ігри носили сюжетно-рольову спрямованість.

Після завершення колекційної роботи методом недирективного типу була проведена діагностика рівня тривожності першокласників. Із цією метою використовувалася методика «Вибери потрібне обличчя». Результати, отримані в ході дослідження, представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники тривожності в першокласників до і після проведення корекційних занять

Рівень тривожності	До корекції (абс. / %)	Після корекції (абс. / %)
Високий	9 / 34,6	2 / 7,6
Середній	17 / 65,4	9 / 34,7
Низький	—	15 / 57,7
Всього	26 / 100	

За результатами, наведеними в таблиці, видно, що тривожність у дітей, які пройшли курс ігрової терапії, значно знизилася. Після корекції у них практично не спостерігалось показників високого рівня тривожності.

Таким чином, використовуючи метод ігрової терапії, нам вдалося довести результативність корекції рівня тривожності в першокласників.

На наш погляд, потребує подальшої розробки й дослідження проблема комплексного використання арт-терапії у роботі з першокласниками, оскільки гра, малювання та музика, особливо у молодшому шкільному віці, є «природними засобами самозцілення» і повинні застосовуватися не лише з метою корекції, а й для профілактики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баркан А. И. Его Величество Ребенок — какой он есть. Тайны и загадки / А. И. Баркан. — М., 1996. — 368 с.
2. Безруких М. Почему учиться трудно / М. Безруких, С. Ефимова, Б. Круглов. — М., 1995. — 204 с.
3. Березовин Н. А. Учитель и детский коллектив / Н. А. Березовин, Я. Л. Коломинский. — Минск, 1975. — 126 с.
4. Вдовьева Э. Не дайте ребенку стать «трудным» / Э. Вдовьева // Дошкольное воспитание. — 1998. — № 5. — С. 54–56.
5. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк: кн. для учителя / Л. С. Выготский. — М.: Просвещение, 1991. — 93 с.
6. Габдреева Г. Ш. Формирование способности к самоуправлению психическими состояниями у студентов с высоким уровнем тревожности / Г. Ш. Габдреева. — М., 1991. — 218 с.
7. Дубровина И. В. Готовность к школе: руководство практического психолога / И. В. Дубровина. — М., 1995. — 119 с.
8. Каган В. Е. Психогенные формы школьной дезадаптации / В. Е. Каган // Вопросы психологии. — 1984. — № 4. — С. 89–95.
9. Левитов Н. Д. О психических состояниях человека / Н. Д. Левитов. — М., 1964. — 380 с.
10. Лэндрет Г. Л. Игровая терапия: искусство отношений / Г. Л. Лэндрет. — М., 1994. — 368 с.
11. Оклендер В. Окна в мир ребенка / В. Оклендер. — М., 1997. — 336 с.
12. Пиаже Ж. Избранные психологические труды / Ж. Пиаже. — М., 1969. — 659 с.
13. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании: учебное пособие / Е. И. Рогов. — М.: ВЛАДОС, 1996. — 529 с.
14. Фрейд З. Психопатология обыденной жизни / З. Фрейд. — Минск: ООО «Поппури», 1997. — 480 с.

УДК 373:31

Софія КОРНІЄНКО

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ВЗАЄМОДІЇ РОДИНИ І ШКОЛИ У СТАТЕВОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкрито технологію взаємодії школи і родини у статевому вихованні учнів початкових класів, яка охоплює такі напрями: художньо-когнітивний, поведінковий, оцінювальний; базується на класичних принципах виховання та принципах статевого виховання; певних

психолого-педагогічних умовах, що сприяють статево-рольовій поведінці хлопчиків і дівчаток молодшого шкільного віку.

В статті раскрыта технология взаимодействия школы и семьи в половом воспитании учащихся начальных классов, которая включает такие направления: художественно-когнитивный, поведенческий, оценочно-ценностный; базируется на классических принципах воспитания и принципах полового воспитания; определенных психолого-педагогических условиях, которые содействуют полоролевому поведению мальчиков и девочек младшего школьного возраста.

The article deals with technology of interaction at schools and family on sex education of elementary school pupils. It covers the following areas: art and cognitive, behavioural, evaluation, evaluative, based on the principles of classical education and the principles of sex education, some psychological and educational conditions that promote gender sex-role behaviour of boys and girls at primary school age.

Сучасне вітчизняне суспільство настільки динамізоване ідеями емансипації, сексуальної революції, нетрадиційної орієнтації, що загальноприйняті уявлення про статево-рольовий статус особистості нівельовані. Це негативно впливає на культуру міжстатевих відносин підростаючих поколінь, призводить до девальвації цінностей материнства, батьківства, руйнування відповідальності за долю власних дітей і сім'ї, до таких соціально небезпечних явищ, як ранній шлюб, проституція тощо.

Актуальність проблеми статевого виховання зумовлена також відсутністю диференційованого підходу до дітей відповідно до їх статевої приналежності; некомпетентністю педагогів, батьків у питаннях сексуальної освіти, що призводить до відсутності ранньої орієнтації на виконання соціальної ролі в житті (батька, матері, дружини, чоловіка) [5, с. 9].

Статеве виховання — важлива складова морального виховання. Не випадковим є час реалізації виховного впливу, оскільки норми статево-рольової поведінки, засвоєні у дошкільному та молодшому шкільному віці, поступово мають перетворитися на стійкі моральні принципи [11].

Дослідженнями встановлено, що на сучасному етапі основні інституції, які покликані здійснювати виховний вплив на дитину (родина, школа), переважно ототожнюють статево виховання та статево освіту, а статево-рольовий аспект базується на інтуїтивному розумінні його сутності вихователями. У результаті статево виховання здійснюється хаотично, стихійно та не завжди адекватно [9].

Неякісна реалізація статевого виховання в родині та школі, низький рівень підготовленості батьків і педагогів до його здійснення, недостатність морально-етичних регуляторів статевої поведінки призводять до безпорадності дітей у питаннях статево-рольової взаємодії. Тому особливого значення набуває педагогічна взаємодія родини і школи у статево вихованні дітей вже на першому етапі шкільного навчання — в початковій школі.

У сучасних дослідженнях проблемі статевого виховання молодого покоління приділено значну увагу. Її теоретичні аспекти у загальній психології та педагогіці розробляли Г. Бреслав, Л. Виготський, О. Жаворонко, Д. Ісаєв, В. Каган, О. Кікінежді, С. Ковальов, Д. Колесов, Я. Корчак, І. Кон, В. Постовий, Л. Слинько, Ю. Тарнавський, А. Фром, З. Фрейд, Б. Хасан, А. Хрипкова, І. Юнда, Т. Юферева та ін.

Питаннями статевого виховання дітей у сім'ї займалися Ш. Берн, Г. Геодакян, Т. Говорун, О. Шарган. Психологічні відмінності представників різної статі вивчали К. Джеклін, Е. Маккобі.

Мета статті — розкрити педагогічну технологію взаємодії родини і школи у статево вихованні молодших школярів.

При організації дослідження ми керувались вимогами, які докладно висвітлені у спеціальній літературі [12] і забезпечують достовірність отриманих результатів. Ці вимоги насамперед полягають у виборі об'єкта дослідження, визначенні його ознак, необхідної кількості спостережень.

На констатувальному етапі експерименту було визначено критерії сформованості статево-рольової поведінки молодших школярів: когнітивний (змістовий) (із такими показниками як уміння трансформувати набуті з фольклорних творів знання щодо норм і правил поведінки осіб певної статі у власну поведінку, аналізувати художні образи українського фольклору та класифікувати їх за статевими ознаками); оцінно-ціннісний (емоційний) (із такими показниками: відображення позитивного чи негативного ставлення до поведінки літературних героїв тієї чи іншої статі, вміння встановлювати взаємовідносини з однолітками ідентичної та протилежної статі, регулювати й оцінювати взаємовідносини відповідно до власних ціннісних настанов суб'єктивного характеру); поведінковий (із показниками самоідентифікація через різні рівні здатності до безпосередньої поведінкової та психічної реакції на комунікативні, когнітивні, життєві явища і ситуації відповідно до статевої приналежності; виявлення власного (суб'єктивного) ставлення до маскулітних і фемінних якостей, що знаходять безпосереднє відбиття в українських фольклорних творах та опосередковано відображаються в дитячих народних іграх, родинних обрядових дійствах). За зазначеними вище критеріями та показниками було виявлено рівні сформованості статево-рольової поведінки молодших школярів: високий, середній, низький.

Теоретичні засади експериментального дослідження базувалися на системному підході до соціальних та психолого-педагогічних явищ, статево-рольової поведінки (В. Каган, Т. Кліменкова, І. Кон); концепціях соціальної психології (Г. Андрєєва, Є. Балагушкін); закономірностях розвитку статево-рольової поведінки молодших школярів (О. Главацька, П. Горностай, В. Кравець, О. Панцирна); принципах виховання та принципах статевого виховання.

У межах нашого дослідження враховувалися класичні принципи виховання, однак найбільш значущими були принципи статевого виховання, зокрема: напрацювання індивідуальних і соціальних значень, адресності, безперервності, правдивості й довіри, зрозумілості та ясності.

Принцип вироблення індивідуальних і соціальних значень передбачає не тільки розповсюдження знань про стать та статеві взаємовідносини, але й вираження індивідуального емоційного ставлення до них, співвіднесеного з соціальним значенням тих чи інших проявів статі. Саме цей принцип ми враховували при визначенні напрямів технології статевого виховання.

У межах принципу адресності процес статевого виховання (методи, стиль, обсяг інформації та її повнота) має відповідати рівню психічного та фізичного розвитку, враховувати соціальний і культурний рівень аудиторії, регіональні стереотипи масової свідомості. Цей принцип було враховано при визначенні змісту роботи за технологією статевого виховання молодших школярів.

Принцип безперервності характеризує динаміку статевого виховання як безперервного, послідовного та наслідувального процесу, що починається з раннього віку і кожен етап якого є базою для наступних етапів. Зазначений принцип знаходить відображення в організації поетапної роботи з молодшими школярами (за технологією статевого виховання).

Важливим у процесі статевого виховання молодших школярів є принцип правдивості та довіри, який виключає неправдиві відповіді та численні способи уникнення цих відповідей на цікаві для дітей запитання.

Принцип зрозумілості та ясності не спрощує роботу зі статевого виховання, а вимагає відповідності правдивих відомостей і бажаних зразків етапу формування особистості дитини, її світосприйманню та можливостям адекватного сприймання. Цей принцип чітко простежується у процесі апробації запропонованої технології статевого виховання молодших школярів у взаємодії родини і школи засобами українського фольклору [3].

Із метою досягнення позитивних результатів у сфері статевого виховання були визначені психолого-педагогічні умови, що сприяють формуванню статево-рольової поведінки хлопчиків та дівчаток молодшого шкільного віку, а саме:

– актуалізація сприймання жіночих та чоловічих образів із фольклорних творів, дитячих народних сюжетно-рольових ігор, родинних звичаїв і обрядів на основі виявлення емоційного, оцінно-ціннісного ставлення до них;

– систематичне використання творів українського фольклору, дитячих народних ігор, родинних звичаїв і обрядів як найкращого зразка для накопичення молодшими школярами позитивного досвіду статевої взаємовідносин та способу використання набутих знань;

– забезпечення єдності різних чинників статевого виховання (родини, однолітків, суспільного і навчально-виховного середовища, засобів масової інформації тощо) при формуванні статево-рольової поведінки молодших школярів.

Актуалізація сприймання жіночих та чоловічих образів фольклорних творів на основі виявлення дітьми емоційного, оцінно-ціннісного ставлення до них тісно пов'язана з організацією експериментального навчання. Зазначена умова передбачала ознайомлення дівчаток і хлопчиків із творами українського фольклору, літературними образами чоловічої і жіночої статі, підводила до визначення емоційного стану літературних персонажів. Діти були здатні оцінити поведінку та вчинки героїв фольклорних творів, охарактеризувати їх. В учня поступово накопичувався життєвий досвід, формувалася моральна свідомість.

Систематичне використання творів українського фольклору сприяє обізнаності молодших школярів з літературним мистецтвом українського народу, сімейними та національними традиціями (С. Кравченко, Ю. Ледняк, О. Отич, В. Пабат, О. Скиба, Т. Черніговець). Із фольклорних творів діти черпають зразки взаємовідносин у родині: між батьками та дітьми, чоловіком і жінкою, ознайомлюються з особливостями виховання хлопчиків та дівчаток у родині. Першими фольклорними творами для дітей є колискові пісні, забавлянки. Їм властиве занурення у світ реальних людських стосунків, життєвих драм, труднощів. У центрі уваги багатьох фольклорних творів перебуває дитина з її різноманітними потребами, на задоволення яких спрямовані думки і дії усіх, хто її оточує [1, с. 3].

Однією з умов статевого виховання молодших школярів засобами українського фольклору є застосування набутих із фольклорних творів знань через способи театралізації. Специфічними засобами пізнання світу для дитини є література та мистецтво, які ніколи не обминали питань статі, сексуальності, еротики. В народних колискових піснях знаходили відображення статево-рольові стереотипи. Чарівна казка несе в собі образи складних концептуальних трактувань статі. З фольклорних творів діти знайомляться з образами та поведінкою героїв, оцінюють їх, набувають досвіду поведінки, який спочатку відображають у театралізованій діяльності, а надалі — у власному житті. Зауважимо, що театралізована діяльність є одним із улюблених видів дитячої діяльності, оскільки дає дітям можливість перенестися у казку, перетворитися на будь-якого героя, втілити дитячі мрії.

Статеве виховання молодших школярів відбувається в родині, середовищі однолітків, у процесі організованого навчання і виховання, під впливом літератури та мистецтва, засобів масової комунікації [10]. Всі шляхи статевого виховання (соціалізація, виховання, просвіта) пов'язані із засвоєнням учнями норм статево-рольової поведінки: наслідування традицій і звичаїв, передача декларативного та реального аспектів повсякденної свідомості.

Шляхи статевого виховання опосередковані й персоніфіковані в широкому колі людей, з якими спілкується індивід і які є «носіями» статевого виховання. Сім'я — один із перших за часом і найбільш близький дитині вихователь (Г. Авдіянець, Е. Заредінова, О. Шапатіна). Вирішальна роль у статево-рольового розвитку дітей належить насамперед матері [7]. Співвіднесення себе і сім'ї у дорослого і дитини дзеркальне: для дорослого сім'я — похідне від «я», для дитини «я» — похідне від сім'ї. Найбільш загальні настанови батьків пов'язані зі стереотипами повсякденної свідомості. Батьки бачать у поведінці дитини ознаки відповідності або невідповідності тому, якими в їх уявленні мають бути хлопчик чи дівчинка: з одного боку, вони чекають від дитини поведінки, що ідентична статі, схожа на їх власну поведінку в дитинстві, а з іншого — реалізації того, чого вони самі хотіли, та не досягли. Отже, батьки та родина є першими вихователями дитини; вони не однобічно

впливають на сина чи доньку, а взаємодіють з ними [6]. Ця взаємодія визначається співвідношенням статі дитини і батьків та ставленням останніх до статі дитини.

Основним джерелом інформації про статеві відмінності та сексуальну поведінку для дитини є однолітки (Д. Ісаєв, В. Каган). Принципово важливим при цьому є визнання дитячої субкультури: дитина — не тільки об'єкт виховного впливу з боку дорослого, але й суб'єкт пізнання та спілкування, носій і творець власної культури (М. Осокіна). Характерною рисою дитячої субкультури є її демонстративне протистояння «правильному» і нерідко авторитарному світу дорослих, що дозволяє дітям відчувати свою самостійність, утвердити власні норми та цінності. В середовищі однолітків учень може відчувати себе як представник певної статі, апробувати статево-рольові настанови в нерегламентованому дорослими спілкуванні. Якщо у спілкуванні з дорослими він орієнтується на стандартні стереотипи статево-рольової поведінки, то у спілкуванні з однолітками практично повторює динаміку статевої диференціації (В. Каппоні, Т. Новак).

Формування статево-рольової поведінки молодших школярів також відбувається у процесі організованого навчання та виховання. У початковій школі статево виховання майже не представлено [1, с. 4]. Лише деякі вчителі інтуїтивно реалізують диференційований підхід до хлопчиків і дівчаток, акцентуючи увагу на обов'язках хлопчиків допомагати та поступатися дівчаткам, не ображати їх, заступатися за них. Перед педагогом постає складне завдання — знайти шляхи, що сприяють дружбі між хлопчиками та дівчатками і, разом з тим, не гальмувати процес статевої диференціації (В. Семенов).

Реалізація зазначених вище умов сприяє ефективному формуванню статево-рольової поведінки молодших школярів.

Завданнями формувального етапу експерименту були такі:

- перевірити ефективність технології статевого виховання молодших школярів у системі «родина-школа»;
- реалізувати психолого-педагогічні умови, мету; розкрити змістовий аспект роботи зі статевого виховання молодших школярів засобами українського фольклору, народних дитячих ігор, виховних заходів на основі родинно-звичаєвої обрядовості, педагогізації батьків;
- прогнозувати результати роботи.

Відповідно до теоретичних позицій організації експериментального дослідження було розроблено технологію статевого виховання молодших школярів.

Робота здійснювалась як у навчальному процесі (на уроках, в індивідуальній роботі), так і в позакласній діяльності. Експеримент проводився на базі ЗОШ I–III ступенів № 12 м. Тернополя (3-А клас — експериментальний, 25 учнів; 3-Б клас — контрольний, 26 учнів). Були також задіяні родини учнів, учителі-предметники, керівники гуртків. Зміст роботи в межах когнітивного напрямку передбачав: на уроках — ознайомлення з творами українського фольклору, чоловічими та жіночими літературними образами, аналіз фольклорних творів різних жанрів; в індивідуальній роботі — створення дітьми рукописного словника; у позакласній діяльності — участь у сюжетно-рольових іграх, родинних звичаєво-обрядових заходах, гуртках за інтересами тощо.

Поведінковий напрям охоплював: на уроках — образно-емоційний коментар поведінки літературних героїв, віртуальні діалоги; в індивідуальній роботі — творчі вправи; у позакласній діяльності — спілкування з однолітками ідентичної та протилежної статі, сюжетно-рольові ігри «Сім'я», «Друзі», народні обрядові пісні, танці, моделювання та розв'язання проблемних ситуацій.

Зміст роботи за оцінно-ціннісним напрямом передбачав: на уроках — інтегровані уроки, образно-етичний коментар фольклорних творів; в індивідуальній роботі — творче завдання «Я-герой»; у позакласній діяльності — статева само-презентація, театралізація за мотивами народної обрядової творчості, розігрування власного сценарію.

Аналізуючи результати констатувального та контрольного зрізів, було зафіксовано відчутні позитивні зміни в експериментальному класі щодо сформованості в учнів статево-

рольової поведінки. До високого рівня після проведеного експериментального дослідження піднялося 26 % дітей (було 19 %); у 60 % молодших школярів під час контролю було виявлено середній рівень сформованості статево-рольової поведінки (було 62 %); до 14 % зменшилася після експерименту кількість респондентів, які перебували на низькому рівні (до експерименту було 19 %).

У контрольному класі відбулися незначні зміни. До високого рівня піднялося 21,6 % респондентів (було 20 %). При констатації середній рівень сформованості статево-рольової поведінки продемонструвало 52 % учнів, під час контролю зазначений рівень зріс до 53,4 %. На низькому рівні при контрольному обстеженні перебувало 25 % молодших школярів (було 28 %).

Таким чином, запропонована педагогічна технологія співпраці родини та школи дозволяє ефективно здійснювати статево виховання дітей молодшого шкільного віку, підвищувати їх статево-рольову вихованість, сприяти організації життєдіяльності учнів на засадах статево-рольової культури. Подальших уточнень потребує поетапність реалізації запропонованої технології у рамках школи першого ступеня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрагам К. А. Нотатки про статево виховання дітей у сім'ї / К. А. Абрагам // Початкова школа. — 1993. — № 10. — С. 58–60.
2. Бжиська Ю. Статево виховання як невід'ємна частина морального виховання / Ю. Бжиська // Рідна школа. — 2001. — № 3. — С. 41–42.
3. Бурцева Ю. О. Статево виховання молодших школярів засобами українського фольклору: дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Ю. О. Бурцева. — Луганськ, 2006. — 238 с.
4. Главацька О. Л. Педагогічні проблеми статевого виховання молодших школярів / О. Л. Главацька // Початкова школа. — 1997. — № 5. — С. 43–44.
5. Говорун Т. В. Батькам про статево виховання дітей / Т. В. Говорун, О. М. Шарган. — К.: Радянська школа, 1990. — 160 с.
6. Корнієнко С. М. Батьківські збори у початкових класах: зміст та методика проведення: навч.-метод. посібник / С. М. Корнієнко, Я. П. Кодлюк. — Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. — 144 с.
7. Корнієнко С. Родина — провідна інституція виховання в українській ментальності / С. Корнієнко // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка (Серія: Педагогіка). — 2006. — Вип. 3. — С. 118–122.
8. Корнієнко С. Родинне дозвілля у початкових класах: навчально-методичний збірник. — 2-е вид., переробл. і доповн. / С. Корнієнко, С. Корнієнко. — Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. — 160 с.
9. Кравець В. П. Статева соціалізація дітей і підлітків: закономірності і гендерні особливості: монографія / В. П. Кравець. — Тернопіль: ТНПУ, 2008. — 476 с.
10. Стельмахович М. Г. Українці про сім'ю і родинне виховання / М. Г. Стельмахович // Дошкільне виховання. — 1992. — № 12. — С. 6–7.
11. Столярчук Л. И. Полоролевая социализация школьников: теория и практика воспитания: монография / Л. И. Столярчук. — Волгоград: Перемена, 1999. — 275 с.
12. Тимчишин В. О. Логіка наукового дослідження: методичні рекомендації / В. О. Тимчишин, Л. Б. Тимчишин, В. А. Поліщук. — Тернопіль, 1999. — 22 с.

УДК 159.922

Руслана ЧП

СІМЕЙНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

У статті аналізуються результати дослідження впливу сімейної взаємодії на розвиток і становлення особистості молодшого школяра. Розглядаються психологічні особливості взаємин батьків із дитиною та специфіка впливу матері й батька на формування позитивного самоствавлення у неї.

В статье анализируются исследования влияния семейного взаимодействия на развитие и становление личности младшего школьника. Рассматриваются психологические особенности отношений родителей с ребенком, специфика влияния матери и отца на формирование положительного самоотношения у него.